

О. М. Чечель,
к. е. н., докторант, Національна академія державного
управління при Президенті України

ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ ЯК ЦЕНТРАЛЬНА КАТЕГОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Проаналізовано науково-теоретичні погляди відомих вітчизняних та зарубіжних вчених до розуміння змісту поняття "добробут населення". Поняття "добробут населення" виступає як пріоритетна категорія оцінки ефективності економічної політики держави.

The theoretical looks of the known home and foreign scientists are analyses to understanding of maintenance of concept "welfare of population". A concept "welfare of population" as priority category of estimation of efficiency of economic policy of the state is reasonable.

Ключові слова: якість життя, економічна політика, механізми економічної політики держави.

Key words: quality of life, economic policy, mechanisms of economic policy of the state.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

На фоні глобалізаційних процесів, які, крім іншого, характеризуються швидким зростанням валового національного продукту, виробництва, доходів і споживання, загострилися такі негативні явища, як забруднення довкілля, нераціональне використання природних ресурсів, зростання злочинності та тероризму, безробіття, інфляція, порушення прав людини тощо. Стало очевидно, що "політика добробуту може вирішувати одні проблеми і спрощувати інші, але багато джерел людського незадоволення залишається, якщо заховати їх за купами товарів" [1, с. 151]. Як влучно відмітив До Ленд, виникли сумніви, що "більше" означає "краще" [2]. У роботі "Межі зростання. Доповідь Римському клубу", яка побачила світ у 1972 році, Денніс і Донесла Медоуз ще раз підкреслили, що "економічне зростання, відкладання ухвалення рішень, короткострокові горизонти планування — служать причинами нестабільності, надвиробництва і криз" [1, с. 151], що ресурси планети Земля не безмежні й навряд чи зможуть витримати експансію людини, яка триває. Отже, підвищення рівня життя в глобальних масштабах повинно неминуче призвести до зниження "якості життя", перш за все через

зростання чисельності населення, погіршення стану природного середовища і виснаження природних ресурсів. Таким чином, про якість життя заговорили як про антипод рівня життя. Актуальність наукових пошуків даного напрямку, окрім означеного, зумовлюється також і викликами та загрозами пов'язаними із фінансовою кризою, де оптимальні механізми економічної політики держави стають визначальними важелями, за допомогою яких і забезпечується достатній рівень якості життя населення.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дуже часто рівень життя ототожнюється із поняттям "добробут", під яким розуміють певний рівень споживання або потреб, що пов'язано із практикою соціалістичних країн, але є й інші визначення [3, с. 164].

Як зазначають В.Н. Бобков, А.П. Починок і колектив авторів, [4, с. 57], добробут — це забезпеченість населення необхідними для життя матеріальними і соціальними, у тому числі культурними (духовними) благами, тобто предметами, послугами й умовами, що задовольняють людські потреби.

При всій здавалося б очевидності

загальноприйнятого поняття "рівень життя" фахівці дають достатньо різноманітні конкретні його формулювання. Частина авторів відзначає, що рівень життя — це ступінь задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб. Таке визначення швидше характеризує статистику рівня життя, хоча рівень життя — це динамічний процес, що змінюється під впливом безлічі чинників.

Ми поділяємо думку авторів, які вважають, що рівень життя — це комплекс умов функціонування людини в сфері споживання, розвитку потреб людей та характері їх задоволення, що виявляється в масштабі. Аналогічний зміст у радянській статистиці мало поняття "добробут народу". У даний час термін "рівень життя" витіснив "добробут народу" через низку обставин, серед яких важливе значення має зниження рівня життя значної частини населення в пострадянській період, а таке поняття, як "добробут", передбачає позитивну характеристику.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна значно поступається за рівнем розвитку добробуту населення розвиненим країнам. Це проявляється у: низькій якості життя; недостатньому фінансуванні людського розвитку за рахунок усіх джерел (держави, домогосподарств та підприємств); втраті позицій у розвитку людського потенціалу країни. Існування зазначених чинників низького рівня розвитку людського потенціалу призводить до негативних соціально-економічних наслідків, серед яких слід виокремити такі: масштабна депопуляція населення з погіршенням якісних характеристик людського капіталу; нераціональна демографічна структура населення; знецінення людського капіталу тощо. Виходячи із цього, основним проблемним аспектом, на якому планується акцентувати увагу в даній статті, є визначення добробуту населення як найважливішого критерію оцінки ефективності соціально-економічної політики держави.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для характеристики достойного рівня добробуту життя населення, із урахуванням соціальної диференціації, використовуються наступні поняття: "рівень доходів на душу населення"; "рівень прожиткового мінімуму"; "ступінь диференціації населення за доходами і витратами"; "рівень бідності"; "життєвий стандарт".

Умовно можна виділити два якісні рівні достойного рівня добробуту населення:

1) стійке задоволення первинних потреб людини (сім'ї) в необхідних для підтримки нормальної життєді-

Таблиця 1. Поняття і компоненти концепцій добробуту населення ООН, Швеції і Франції

Компоненти рівня життя		
Концепція ООН	Шведська модель	Французька модель
1. Здоров'я	1. Праця і умови праці	1. Чисельність і склад населення, трудові ресурси і умови праці
2. Споживання продуктів харчування	2. Економічні можливості	2. Розподіл, перерозподіл і використання доходів
3. Освіта	3. Політичні можливості	
4. Зайнятість і умови праці	4. Шкільне навчання	3. Умови життєдіяльності
5. Житлові умови	5. Здоров'я і використання медичної допомоги	
6. Соціальне забезпечення	6. Соціальні можливості (формування сім'ї та сімейних стосунків)	
7. Одяг	7. Житло	4. Соціальні сторони рівня життя
8. Відпочинок і вільний час	8. Харчування	
9. Права людини	9. Вільний час і його проведення	

яльності обсягах: харчування (перш за все, за білково-калорійною цінністю раціону), одяг, житло, особиста безпека, охорона здоров'я тощо. В СРСР такий рівень добробуту був досягнутий у 60-і роки;

2) матеріальний достаток, за якого досягнутий високий рівень задоволення первинних потреб дозволяє перейти до оптимального, індивідуальноорієнтованого типу задоволення різноманітних потреб сім'ї та кожного її члена.

Як досить вірно відзначає з цього приводу вітчизняний дослідник О. Оболенський, метою державної економічної політики є досягнення максимального можливого добробуту суспільства шляхом всебічного розвитку соціально-економічної системи та забезпечення соціальної та політичної стабільності. Справжня державна політика неодмінно виходить на людину, зачіпає її та сприяє задоволенню її потреб. Вона може бути здійсненою лише тоді, коли стане добровільним здобутком усіх громадян [6, с. 233].

Концепція достойного рівня добробуту населення формує сукупність умов, що визначають фізичний, розумовий і соціальний добробут людини або групи людей. Причому йдеться не лише про об'єктивні чинники, що визначають якість життя (харчування, житло, зайнятість, обслуговування, освіта тощо), а й не меншою мірою про суб'єктивне сприйняття людиною рівня свого добробуту і таких життєвих умов як щастя, комфорт, задоволеність. Так, необхідним компонентом життєвої задоволеності є задоволеність станом здоров'я, одруженням, родинними стосунками, роботою, домашніми умовами, фінансовим становищем, можливостями здобуття освіти, самооцінкою, здатністю до творчої діяльності тощо. Таким чином, концепція якості життя включає всі аспекти взаємозв'язку людини й оточуючого світу, тобто аспекти, що характеризують ступінь задоволення потреб і ступінь відповідності між очікуваннями й усвідомленням ре-

альності.

Досліджуючи історію розвитку концепції добробуту життя, ми, перш за все, звертаємося до концепції рівня життя, що відображає економічні параметри життєдіяльності людини. Безпосередній зв'язок між концепцією якості життя і концепцією рівня життя відображений у табл. 1, де наведені поняття і показники рівня життя за визначенням ООН і шведською та французькою моделями рівня життя.

В обох моделях майже всі компоненти добробуту населення збігаються, але першочерговість їх різна. Обидві моделі передбачають широке використання статистичних показників, а у деяких випадках (наприклад, для оцінки задоволеності) — результати соціологічних досліджень.

Шведська модель має трудову установку. Тут добробут населення, насамперед, визначається економічними і політичними можливостями. Проте як недолік шведської концепції рівня життя, на наш погляд, слід вказати той факт, що за основу формування сприйняття людиною задоволення своїх потреб береться працездатність людини. Такий підхід неминуче повинен призвести до того, що непрацездатні громадяни потребуватимуть сильної державної (соціальної) підтримки, щоб не відчувати себе обмеженими.

У системі показників добробуту населення Франції перше місце посідають демографічні та соціально-трудові аспекти рівня життя, далі йдуть перерозподіл доходів і умови життєдіяльності, на останньому місці знаходяться соціальні показники, до яких відносяться освіта, охорона здоров'я, охорона правопорядку. Із даною ієрархією (за ступенем значущості) показників рівня життя ми не погоджуємось. На нашу думку, пріоритетним завданням оцінки і регулювання рівня життя повинно бути здоров'я нації, і отже, саме воно повинно посідати перше місце в концепції рівня життя.

Концепція добробуту населення є основоположною ідеєю формування державної політики, спрямованої на покращення якості життя населення, що базується на системі принципів і показників. Концепція рівня життя передбачає стратегію і тактику, етапність реалізації її заходів та має конкретно-історичний характер.

В умовах переходу до ринкових відносин в Україні склалася ситуація, коли цільові установки (завдання, способи і механізми реалізації), намічені спочатку, перестали відповідати вимогам життя, що динамічно змінюється. Стало зрозуміло, що їх необхідно переглянути і визначити нову концепцію рівня життя в Україні, поетапну її реалізацію на основі довготривалих програм.

На нашу думку, вітчизняна модель достойного рівня добробуту населення пріоритетом має ставити два ключових напрями: здоров'я людини та подолання бідності. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ) визначає здоров'я як "стан повного фізичного і соціального благополуччя. Благополуччя — це динамічний стан розуму, що характеризується певною психічною гармонією між здібностями, потребами і очікуванням працюючого, тими вимогами та можливостями, які пред'являє й надає оточуюче середовище" [7].

Зниження життєвого рівня більшості населення — це одна негативна тенденція, що є наслідком несприятливих процесів у перехідній економіці України. Найважливіші її прояви — зниження реальної зарплатної плати і фактичного споживання матеріальних благ і послуг населенням, а як наслідок — збільшення кількості бідного населення.

Щоб позбавитися тяжкого вантажу минулих помилок і відродити економічно сильну, демократичну і освічену Україну, необхідно розробити і впровадити концепцію достойного рівня добробуту населення, яка розглядатиметься як ефективний засіб реалізації державної політики щодо його поліпшення на основі визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і технологій, прийняття своєчасних рішень щодо стабільного розвитку економіки і соціальної сфери нашої держави на найближчі роки і перспективу.

На певному етапі поширення концепції достойного рівня добробуту населення кількісна оцінка перетворилася на свого роду самоціль, у зв'язку з чим багато дослідників відзначають, що зростання певних показників рівня життя є не кінцевою метою, а інструментом створення кращих умов життя. Тому більше уваги слід приділяти якісним аспектам зростання [8, с. 77].

Цікавими є дослідження ООН щодо добробуту населення України відповідно до географічного чинни-

ка. Виявилось, що чим більш економічно розвинутий регіон, тим гірше там живеться населенню. Так, найнижчі показники індексу людського розвитку на сході — в Донецькій і Луганській областях. Хоча тут один із найвищих рівнів зарплат у країні, та при цьому — найвища смертність. На думку ООН, в цьому винні високі рівні екологічного забруднення і надмірна індустріалізація: небезпечні умови праці, алкоголізм, високі рівні злочинності, які призводять до того, що тривалість життя тут не перевищує 60 років [9].

Окрім того, як свідчать дані, практично кожен четвертий житель південного сходу країни хворий на гіпертонію або захворювання серцево-судинної системи. У той же час Закарпатська, Хмельницька і Полтавська області визнані найпривабливішими для життя. Експерти ООН також спростували міф, що рівень життя в Західній Україні істотно нижче середнього. Наприклад, у Львівській, Закарпатській та Івано-Франківській областях середній рівень зарплат майже в два рази перевищує прожитковий мінімум.

Насправді рівень доходів у цих областях ще вищий. Ні для кого не секрет, що велика частина населення живе за рахунок родичів-гастарбайтерів, які регулярно переводять гроші з-за кордону. До речі, в західних регіонах набагато нижче вірогідність заразитися туберкульозом або ВІА-інфекцією та взагалі найнижча смертність в Україні.

А от великі міста Київ і Севастополь відрізняються високим рівнем людського розвитку, тут украй велика кількість хворих на гіпертонію, серцеву недостатність та інші захворювання серцево-судинної системи. При цьому ситуація в столиці істотно відрізняється від ситуації в Київській області. Якщо в столиці смертність порівняно невисока, Київщина із показником 15 людей на тисячу жителів лідирує у країні. А за рівнем зарплат жителі області відстають від столиці в півтора рази. Невтішні висновки експертів і щодо південного регіону. Вони підкреслюють, що жителі аграрних областей не мають доступу до найбільш розвинутих ринків праці, тут слабо розвинута транспортна інфраструктура і порівняно мало навчальних закладів. В умовах нерозвинутого ринку житла і відсутності транспортної мережі положення регіонів Таврії вельми непривабливе [9].

12 жовтня 2009 року було видано новий звіт ООН "Про розвиток людського потенціалу" за 2009 рік, відповідно до якого Україна, зважаючи на світову фінансову кризу, опинилася лише на 85 місці [10]. Згідно зі звітом, найвищий Індекс розвитку людського потенціалу в Норвегії, за нею йдуть Австралія та Ісландія. Із

найближчих сусідів України, Білорусь зайняла 68-ме місце, Росія — 71-е, 84-те місце у Вірменії, а 86-те посів Азербайджан.

Підсумовуючи, відмітимо, що основним змістом економічної політики України у забезпеченні достойного рівня добробуту населення має бути: у першу чергу, категорія добробуту населення повинна визнаватися у стратегічних програмних документах як визначальний чинник покращання людського капіталу; по-друге, управління державною економічною політикою у даній сфері повинно спрямовуватись на стимулювання ділової активності; по-третє, залучення вітчизняних та зарубіжних капіталів у продуктивний сектор економіки.

ВИСНОВКИ

При існуючій проблемі соціальної адаптації населення до нових економічних умов, що безпосередньо впливає на рівень соціальної стабільності в суспільстві, а отже, і на добробут населення, ми вважаємо за доцільне використовувати такі показники, які характеризують доступ населення до реальної влади, задоволеність соціально-економічним статусом, цінностями, рівнем професіоналізму, задоволеність рівнем особистого добробуту, стурбованість можливістю залишитися без роботи, відчуття особистої безпеки тощо.

Очевидно, що розглянуті підходи за своєю суттю є конкретизацією феномена добробуту населення стосовно різних аспектів життєдіяльності (здоров'я, праця, екологія) або різних груп (наприклад, працівники промислових підприємств, працівники сфери послуг). Тому для опису добробуту населення в цілому інколи в літературі використовують термін "загальна якість життя".

Якість життя, із урахуванням точки зору, що склалася на даний час — це категорія, яка виходить за межі економіки і включає об'єктивний і соціологічний компоненти:

- 1) ступінь задоволення науково обґрунтованих потреб та інтересів;
- 2) ступінь задоволеності якістю життя самих людей.

Таким чином, соціальна політика, в основі якої покладено критерій за рівнем добробуту населення, є визначальним напрямом внутрішньої політики держави. Соціальна політика — це складова загальної політики, втілена в соціальних програмах та різноманітних заходах, що спрямовані на задоволення потреб та інтересів людей і суспільства. Зрозуміло, що соціальна політика має бути адекватною стану економіки, але ігнорування соціальних проблем може призвести до значних економічних втрат. Метою соціальної політики держави є забезпечення ста-

більної, без заворушень і потрясінь, життєдіяльності суспільства, досягнення соціальної злагоди та соціальної цілісності, належного рівня добробуту людей.

Суспільні відносини в будь-якій країні визначають можливість використання потенціалу нації, при цьому провідна роль належить державі. Саме держава розробляє ідеї загальнонаціонального розвитку, соціальної орієнтації суспільства на різних етапах і механізми їх реалізації. Ці ідеї втілюються в різних концепціях соціального розвитку, рівні життя, НТП, програмах, законодавчих актах тощо. Зміна концепції соціального розвитку в будь-якій країні прямо або опосередковано позначається на рівні добробуту населення і його окремих груп (особливо, коли різко змінюються принципи розподілу).

Література:

1. Печечиз А. Человеческие качества / А. Печечиз. — М.: Прогресс, 1985. — 302 с.
2. Land, K. Social Indicators / K. Land: <http://marketingxob.vt.edu/isqoIs/kenlandessay.htm>. — Free access
3. Можина М.А. Распределительные отношения: доходы и потребления населения / М.А. Можина. — М.: 2001. — 304 с.
4. Социальная политика, уровень и качество жизни. Словарь. — М.: Изд-во ВЦУЖ, 2001, — 288 с.
5. Бобков В. и др. Качество и уровень жизни населения: территориальный разрез / В. Бобков и др. // Экономист. — 2009. — № 1. — С. 27—37.
6. Стратегія реформування системи державного управління на засадах демократичного врядування: матеріали наук.-практ. конф. за міжнародною участю (Київ, 31 травня 2007р.) / Національна академія держ. управління при Президентові України / О.Ю. Оболенський (заг.ред.), С.В. Сьомін (заг.ред.). — К.: НАДУ, 2007. — 348 с.
7. Всесвітня організація охорони здоров'я. Інвестиції в здоров'я населення — это инвестиции в развитие и защиту прав человека. Электронный ресурс. — Режим доступа: http://www.euro.who.int/media-centre/PR/2003/20031212_1?language=Russian
8. Бобков В., Мстиславский Г. Качество жизни: сущность и показатели // Человек и труд. — 2006. — № 6. — С. 76—79.
9. Програма розвитку ООН в Україні. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.undp.org.ua>
10. Human Development Report 2009. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2009_EN_Complete.pdf

Стаття надійшла до редакції 25.12.2010 р.